

Akdeniz'deki Osmanlı Hafızası: Garp Ocağı Şairleri*

Rodos'tan Kıbrıs'a Gazi Murad Reis'in İzinde...

Cenk GÜRAY** ♦ Murat Salim TOKAÇ***

Özet

Tarihte Garp Ocakları olarak da bilinen ve Cezayir, Tunus ve Trablus-garp eyaletlerini merkez alan bölge Osmanlı'nın XVI. Yüzyıldaki Akdeniz hâkimiyetine dair önemli bir simge işlevi de görmektedir. Yeniçerilik geleneğinin de çok önemli bir unsuru olan ve tarihsel olayları nakleden birer vakanüvis gibi de hareket eden “Yeniçeri Âşıkları Sınıfının” bölgedeki kolu olan “Garp Ocağı Şairleri” ise bu ocağın temsil ettiği “cihan devleti” fikrinin birinci derecede tanığı olmuşlar ve bölgedeki tarihsel olayları sazları ve sözleri ile bugüne taşımışlardır. Bu çalışmanın amacı dönemin efsanevi denizcilerinden olup Rodos'tan Kıbrıs'a Akdeniz'in önemli bir kısmında faaliyet gösterdikten sonra Yeniçeri geleneğinin inanç boyutunun özelliği gereği tarihe bir Bektaşî inanç önderi olarak yansıyan Gazi Murad Reis'in izini o dönemin Yeniçeri-Bektaşî Saz Şairlerinin ürünlerinde ve tarihsel belgelerde sürmektir.

* Kapsamlı bilgi için “Güroy C., (2019). “Osmanlı'dan Kalan Bir Müzik ve Şiir Mirası: Gazi Murad Reis'ten IV. Murad'a Bir Vakanüvislik Örneği Olarak Yeniçeri Aşıklar”, Divan'dan Nağmeler: Farklı Boyutlarıyla Edebiyat- Musiki İlişkileri (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları XIV), Haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koyuncu, Ali Emre Özyıldırım, Ersu Pekin, Klasik Yayınları, İstanbul.”

** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı Müzik Teorileri AbD.

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı Çalgı Eğitimi Bölümü.

Giriş

M.Ö. 2000 yıldan itibaren takip edilebilen görsel ve yazılı kaynaklara dayanarak, Anadolu topraklarının âşıklık geleneğine dayalı sözlü ve müzikal bir aktarım yapısını binlerce yıldır bünyesinde barındırdığı söylenebilir. On birinci yüzyılla beraber artan Türk göçleri Orta Asya'nın kadim baksılık/ozanlık geleneğinin Anadolu'daki 'âşıklık' geleneği ile birleşmesini sağlamış ve tüm Anadolu uygarlıkları için geçerli olan bir 'sözlü aktarım' zincirinin oluşmasını, müziğin hafızayı ve zihinsel yoğunlaşmayı güçlendirici etkisi ile sanatsal ifade gücünden destek alarak mümkün kılmıştır.

Anadolu kültür tarihi açısından "âşıklık geleneğinin" kentli kültür içindeki izdüşümü en az kırsal kültür içindeki etkisi kadar yoğundur. İstanbul'un 1453 yılındaki fethi ve başkent oluşuyla beraber bu kent, söz konusu âşıklar için bir kültürel merkez olarak sivrilmiş, hatta âşıklık geleneğinin ordu yapısı içinde temsil olanağı da artmıştır. Bu anlamda Osmanlı ordusunun merkezini oluşturan Yeniçeri Ocağı içinde âşıklara veya saz şairlerine savaşlar ve diğer önemli siyasi-kültürel hadiselerle dair yaşadıklarını halkla paylaşabilmelerine imkân tanıyacak bir konumda, bu manada bir 'vakanüvis' hüviyetinde görev verildiği teşhis edilebilmektedir. Neredeyse müstakil bir 'semaî ocağı' teşkiline sebebiyet verebilecek ayrıntıda bir örgütlenmeyi ortaya koyan 'Yeniçeri Şairler/Âşıklar' zinciri, Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kapatılmasından sonra da Bektaşî tarikat geleneği ve semaî kahvelerinde etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

Bu çalışmada saray görevlisi Alî Ufkî Bey'in (ö. 1675) tüm Doğu dünyasının ilk nota derlemelerinden biri olarak kabul edilebilecek olan *Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz* adlı eserinin de tanıklığıyla XVI. yüzyıl Garp Ocağı Yeniçeri Âşıklarının günümüze aktardığı tarihsel tanıklıklar sözlü tarih, edebi anlayış ve müziksel özellikleri açısından tartışılacaktır.

Osmanlı sarayında ve kent kültüründe âşıklar

Günümüz kaynaklarında 'kırsal kültür' ile bağlantısının daha güçlü olduğu tasavvur edilen "âşıklık geleneğinin", Osmanlı saray ve kent kültürü ile ilişkisi sanıldığından daha kapsamlıdır. Âşıkların ya da saz şairlerinin on beşinci yüzyıldan itibaren Osmanlı sarayında ve Osmanlı kültürünün

yansıdığı kentlerde ciddi bir saygınlığa ve ağırlığa sahip olduklarını tarihsel vesikalardan takip edebilmek mümkündür.

Bu konuyla ilgili ilk kayıtlar Sultan II. Murâd zamanında (1421-1451) görülebilmektedir. 1433 yılında Edirne sarayını ziyaret eden Bertrandon De La Brocquiere (ö. 1459) adlı bürokrat Sultan II. Murâd'ın ziyafet sofrasında bulunmuş ve sofranın yanı başında sıralanmış olan âşıkların kendisine “kahramanlık destanları” olarak tanıtılan eserleri icra ettiklerini nakletmiştir.¹ Hızır b. Abdullâh, 1441'de II. Murâd'a ithafen yazdığı *Edvâr-ı Mûsikî* adlı eserinde Edirne sarayında görevli Hacı Alî, Alî ve Hüseyin isimli üç müzisyenden bahsetmektedir² ki bu üç müzisyenin isimleri itibarıyla “Haydarî- Kalenderî” meşrep saz şairleri olabilecekleri tahmin edilebilmektedir. II. Murâd'ın “Murâdî” mahlasıyla “tasavvuf” geleneğine işaret eden “irfanî-melametî” karakterli şiirler yazmış olması³ ve Bayramî tarikatına yakınlığı kendisinin irfan aktarımı temelli “hak âşıklığı” geleneğine aşına olduğunu hissettirmektedir. Söz konusu “hak âşıklığı” geleneği, içlerinde Kemâl Tebrîzî isimli ünlü “makam uzmanının da” olduğu⁴ “Azerbaycan'dan gelen âşıklarla” da desteklenmektedir. Hatta bu dönemde saray gelenekleri içinde etkisi hissedilen Germiyanlı şairlerin üslûbunu devam ettiren şairler, mahalli renk ve söylemleri esas alarak sonraki dönemin âşık üslûbuna temel teşkil edebilecek “Türkî-i Basît” olarak adlandırılan bir şairlik üslûbunu da benimsemişlerdir.⁵

İstanbul'un 1453 yılındaki fethi ve başkent oluşuyla beraber bu kent, söz konusu âşıklar için bir kültürel merkez olarak öne çıkmış, hatta burada yapılanmakta olan devlet bürokrasisi ve ordu yapısı içinde söz konusu âşıklar için yeni istihdam alanları ve sorumluluklar ortaya çıkmıştır. I. Murâd devrinde (1359-1389) kurulmuş olan Yeniçeri teşkilatı⁶ içinde öze-

¹ Bülent Aksoy, *Avrupalı gezginleri gözüyle Osmanlılarda musiki* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2003), 290.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılar zamanında saraylarda musiki hayatı,” *Belleten* 41, s. 161 (1977): 80.

³ Halil İncalcık, *Has bağçede 'ayş u tarab: nediamler, şairler, mutribler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2011), 249- 53.

⁴ İncalcık, a.g.e., 47.

⁵ İncalcık, a.g.e., 114-15.

⁶ Uzunçarşılı ocağın kuruluş tarihi olarak 1362'yi de vermektedir. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları* [Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988], 145).

likle on beşinci yüzyıl sonrası “Bektaşîlik” bir birleştirici unsur olarak yer almaya başlamıştır.⁷ Bektaşîliğin bu anlamda ortaya çıkmasının I. Murâd devrinde hızlanmış olan Balkan fetihlerinde ele geçen “çok dinli ve çok kültürlü” toplumları içinde barındıran bu toprakları, değişik dini yapıları benimseyen grupların da temas edebileceği esnek bir din anlayışı etrafında birleştirme amacını taşımış olması muhtemeldir. Bektaşîlik inancı aynı zamanda önemli bir “semboller dünyasını” da Yeniçeri kültürü içinde var etmesiyle özel bir konuma oturmuştur. Yeniçerilerin, tecrübe ettikleri tarihsel olayları söz konusu sembollerle de besleyerek “müzik aracılığıyla” insanlarla paylaşmaya yönelik yaklaşımları, bu kurumun geleneği içine yerleşen ve kurum kapandıktan sonra da kendini “Semaî Kahveleri” yapısı içinde var eden özel bir “âşıklar (semaî) sınıfının” ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁸ Bunun yanında, Yeniçerilik sistemi ile ilişki hâlinde kurulmuş olan Mehter geleneği içinde de “saz şairleri” olduğuna değişik kaynaklar dikkat çekmektedir. Örneğin Alman gezgin Salomon Schwegger’in (ö. 1622) Macaristan’a dair gezi notlarına eşlik eden bir mehter resminde orkestra içinde bir “tanbura” icracının görülmesi ilginçtir.⁹ Yeniçeri âşıkların sayısı özellikle “Garp Ocağı” denilen ve Afrika ile Osmanlı Devleti arasındaki kültürel bağlantıyı sağlayan idari-askeri yapı kurulduktan sonra daha da artmıştır.¹⁰ Bu anlamda Afrika’da oluşturulmaya çalışılan ve özellikle Akdeniz’deki hâkimiyet ile pekiştirilen “Afrika-i Osmaniye” fikri adeta Yeniçeri âşıkların sazı ve sözü ile günümüze dek aktarılmış, bu anlamda yazılı tarihte yer almayan pek çok unutulmuş bilgi hafızalara nakşedilmiştir. Bu bağlamda yerel zurna repertuarlarına “Cezayir Havası” olarak girmiş olan “havalar”, mehter kökenli zurnacıların “mehter” sistemi sona erdikten sonra yerel müzik geleneği içinde aldıkları roller aracılığıyla yerel repertuar içinde de günümüze dek aktarılmıştır.¹¹

⁷ Emre Taş, “Yeniçerilerin sözlü mirası-Allah yektir yek! Alarka! Vura dura duta!”, #Tarih, s. 57 (Şubat 2019): 34- 8.

⁸ Erman Artun, *Aşıklık geleneği ve Aşık edebiyatı*, <https://www.altayli.net/asiklik-gelenegi-ve-asik-edebiyati.html/4>, [erişim 10.02.2019].

⁹ Sudar Balazs-Csörsz Rumen Istvan, *Macaristan’da mehter müziği* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2016), 66.

¹⁰ Muhammed Tandoğan, “Osmanlı Devletinin unutulmuş sınırları ve tarihi coğrafyası: bir mekan tasavvuru olarak Afrika-yi Osmani,” *II. Türk-İslam siyasi düşüncesi kongresi bildiriler kitabı* (Kütahya, 2018), 69.

¹¹ Ali Fuat Aydın, *Kişisel görüşmeler* (Ankara, 2018).

Garp Ocağı Yeniçeri âşıklarına bir bakış: on altıncı yüzyıl

Borataş ve Fıratlı'nın Yeniçeri âşıklarına dair saptamaları, bu âşıkların neden “tarih aktarıcıları” ya da “vakanüvisler” olarak görülmesi gerektiği hususunda bizlere bir fikir vermektedir: “Yeniçeri âşıklarının destanlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun hudutlarını, Cezayir, Tunus sahillerini, ilk dönemlerin fetih ve son dönemlerin hezimetlerini buluruz.”¹²

On altıncı yüzyıldan itibaren birincil tarihi kaynaklarda Yeniçeri âşıklarının izlerine rastlayabilmek mümkündür. Örneğin, Celâlzâde Mustafâ Çelebi (ö. 975/1567), *Tabakâtü'l-Memâlik* adlı eserinde Kanûnî Sultan Süleymân'ın (salt. 1520-1566) Mohaç Seferi'ni (1526) anlatırken âşıklardan bir izi aktarmaktadır: “Din ve devletin serbazları ve divaneleri şeştarlar, tanburlar, kopuzlar çalub, şenlikler ve şâdilıklar ederlerdi.”¹³

Aynı yüzyılın ilerleyen dönemlerinde yukarıda bahsedilen Garp Ocağı âşıkları daha sıklıkla görülmeye başlar. Kuzey Afrika'daki kahramanlık destanlarını anlatan Garp Ocakları'na mensup âşıklarda Anadolu ve Rumeli âşıklarının izleri görülür.¹⁴ Özellikle Tunus ve Cezayir merkezli denizcilik faaliyetleriyle Akdeniz'i kontrol etmeye çalışan¹⁵ Garp Ocakları'na mensup beş adet şairden, yani Oğuz Alî, Geda Muslu, Çırpanlı, Armudlu ve Kul Çulha'dan ilk kez Köprülü bahsetmektedir.¹⁶ Söz konusu şairlere Alî Dalışman'ın da eklenmesi mümkündür.¹⁷ Bu şairlerin şiirlerinin büyük bir kısmının “Koca” Gazi Murâd Reis hakkında olması da ilginçtir. Hakkında Arnavut kökenli veya Hristiyan asıllı olduğuna dair rivayetler de mevcut¹⁸ olan Murâd Reis, Kaptan-ı derya Turgut Reis'in (ö. 1565) emrinde görev yapan “korsan” kökenli kaptanlardan biridir. Murâd Reis, Hint, Fas, Cezayir ve Mısır denizlerinde görev yapmış, özellikle Kanarya adalarına

¹² Pertev Naili Borataş- Halil V. Fıratlı, *İzahlı halk şiiri antolojisi* (Ankara, 1943), 13.

¹³ Reşad Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul esnafı* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002), 37.

¹⁴ Saim Sakaoglu, *Türk Saz Şiiri, Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı Halk Şiiri*, 57, s. 445-450 (1989): 115.

¹⁵ Tandoğan, a.g.e., 75.

¹⁶ M. Fuat Köprülü, *Saz şairleri* (Ankara: Akçağ, 2004), 106-11.

¹⁷ Erman Artun, *Âşıklık geleneği ve Âşık edebiyatı* (İstanbul: Kitabevi, 2005), 239.

¹⁸ Mikail Acıpinar, “Gazi Murad Reis: Hayatı, son seferleri ve adına yazılan halk şiirleri,” *2. Turgut Reis ve Türk denizcilik tarihi uluslararası sempozyumu bildiriler kitabı* (Bodrum, 2015), 523, 526, 527.

yaptığı seferler ile tanınmış¹⁹ olup, bu seferlerde İspanya donanmasına karşı pek çok zafer kazanmıştır.²⁰

Gazi Murad Reis Kıbrıs'a dair tarihsel belgelerde de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 1569 tarihli iki belgede Gazi Murad Reis'in Osmanlı Vezirleri Piyale Paşa ile Mustafa Paşa'ya, Rodos- Girit-Kıbrıs hattındaki deniz savaş ve çekişmelerinde önemli bir destek verdiği görülmektedir.²¹ Bunun yanında 1571 yılında Murad Reis'in (Lonko) emrine 15 kadirge ve 5 at gemisi verilmiş ve kendisi Sakız ve Kıbrıs hattında görev yapmış, sonrasında Rodos'a dönmüştür.²²

Malta ve Portekiz donanmalarıyla da savaşan Murâd Reis I. Ahmed döneminde (1603-1617) Mora Sancakbeyliği de yapmış, 1609 yılında vefat etmiş ve Rodos'a gömülmüştür.²³ Zîver Bey'in (ö. 1860) *Rodos Tarihi*'nde Murâd Reis'in türbesinden "tekke" olarak bahsetmesi,²⁴ Evliyâ Çelebi (ö. 1685 civarı) *Seyâhatnâmesi*'nde dikkat çekilen "Bektaşî Tekkesi" mevcudiyeti²⁵ ile birleştiği zaman hem Yeniçerilik-Bektaşîlik bağlantısı hem Rodos'un bir inanç merkezi olarak önemi hem de Murâd Reis'in bu yöndeki "manevî etkisine" dair fikirlere ulaşmak olasıdır.

Söz konusu edilen Garp Ocağı âşıklarının kayıtlarda rastlanan en eski temsilcilerinden biri on altıncı yüzyılın sonlarında yaşayan Âşık Armutlu'dur.²⁶ Armutlu, en bilinen şiiirlerinden birini Murâd Reis için muhtemelen 1585 yılı civarlarında yazmıştır:

*Murad Reis geldi gulbang çektiirdi
Din-i İslam sancağın diktüğü vaktin
Padişah uğruna niyet eyledi
Çıkıp Cezayir'den gitdüğü vaktin*²⁷

¹⁹ Acıpınar, a.g.e., 529.

²⁰ Acıpınar, a.g.e., 538.

²¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DVNSMHH, Kutu 9, Gömlek 237, 239. İlk belgede geçen "*Aydın Siphaileri*" kavramı sipahilik-Bektaşîlik-zeybeklik ilişkisini düşündürmektedir.

²² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, DVNSMHH, Kutu 16, Gömlek 92.

²³ Acıpınar, a.g.e., 526, 527.

²⁴ Ziver Bey, *Rodos tarihi*, çev. Harid Fedai (Ankara: TTK, 2013), 39.

²⁵ Machiel Kiel, "Rodos", *TDVİA*, c. 35 (Ankara: TDV, 2008), 157.

²⁶ Artun, a.g.e., 239.

²⁷ Artun, a.g.e., 239.

Âşık Armutlu başka bir şiirinde de “Bektaşîlik geleneğinin” de temel birleştirici unsurlarından olan Hz. Ali’ye gönderme yapmıştır:

*Murat Reis aydur, hey Gaziler, hazır olun vaktinize
Hz. Ali Düldül’e bindüğü günlerdir bugün
Al (ii) ayali hurdahaş olub şehid olur gaziler
Analar oğul deyüb andığı günlerdir bugün”*²⁸

Başka bir Garp Ocakları aşığı olması muhtemel olan Âşık Çırpanlı’nın da bilinen tek şiiri de yine Kuzey Afrika’da Osmanlı adına faaliyet gösteren Murâd Reis ile ilgilidir.²⁹ Çırpanlı’nın kendisi de Murâd Reis’in gemilerinde bulunan deniz erlerindendir.³⁰

*Bilen Gazi Murad Reis’i der bak
Resulullah sancağını çeker ak
Denizde karada yardımcısı Hak
Gerçek Mağrib erlerinin velisi
Çırpanl’eydür: Gerçek, cümle ol Hudanın kuludur
Her birisi cenk yerinde bir Hazreti Ali’dir
Saadetli Padişah’ın kanadıdır, koludur
Bu Cezayir askeriyle kimse başa çıkamaz.*³¹

Bu noktada kullanılan Hz. Alî simgeselliği Yeniçeri âşıklarının Bektaşîlik ile bütünleşen inanç geleneğine gönderme yaparken, söz konusu Yeniçeri müzisyen geleneğinin bakiyeleri ile bugüne kadar gelen Cezayir havaları da adeta Cezayir topraklarının Osmanlı adına temsil ettiği önemi göstermektedir.³²

Murâd Reis’in donanmasındaki deniz erlerinden Kul Çulha da Murâd Reis ile ilgili şiiri ile hatırlanmaktadır:

²⁸ Hakan Cevher, “Ali Ufkî Bey ve Hâzâ mecmûa-i sâz ü söz” (Dr Tezi, Ege Üniversitesi, 1995), 651.

²⁹ Artun, a.g.e., 241.

³⁰ Artun, a.g.e., 241.

³¹ Artun (2005), 241.

³² Ali Fuat Aydın, Kişisel Görüşmeler (Ankara, 2018).

*Uş gafil çıktın gittim elimden, (Kul Çulha)
Ah yiğitlik yavı kaldım (kaybettim) ben seni
Andelibim, ayrı düştüm gülümden
Ah yiğitlik, yavı kıldım ben seni³³*

Turgut Reis'in mahiyetindeki deniz erlerinden olan Âşık Alî Oğuz'un³⁴ ise Kaptan-ı Derya Turgut Reis'in ölümü (1565) üzerine yazdığı şiir önem arz etmektedir:

*Turgut Paşa eydür: Beyler
Geldi bize ölüm demiş
Nic'edelim emir Hak'tan
Er geç budur yolum demiş³⁵*

Oğuz Alî'nin arkadaşı olup yine deniz eri olarak görev yapan Âşık Alî Dalışman'ın da kayıtlarda bir şiiri vardır:

*Gelin çektirelim, karşı varalım
Ne gemiler ise haber alalım
Ya başı verelim ya baş alalım
Çatalım yoldaşlar kadırgalara³⁶*

Sultan I. Ahmed dönemi şairlerinden olan Gedâ Muslî (Muslu) ise on yedinci yüzyıl şairlerinden Sunî'nin Tekerleme'sinde ve Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâmesi*'nde bir "çöğür şairi" olarak anılmaktadır.³⁷ Garp Ocağı'na mensup şairin olası "mühtedi" konumu ve Akdeniz'de savaşıyan deniz erlerinden olmasına dair bilgiler şiirlerinden çıkarılabilir.³⁸ Gedâ Muslî şiirlerinde İspanyol korsanları ile Cezayir'de yapılan mücadeleyi anlatırken aynı zamanda Garp Ocağı şiir geleneğinin son halkalarından biri olarak da dikkat çekmektedir. Bu dönemden sonra Âşık edebiyatı geleneğinin, divan edebiyatı geleneği ile daha yoğun bir etkileşime gireceği bir dönem yaşanacaktır.³⁹

³³ Köprülü, a.g.e., 111.

³⁴ Vasfi Mahir Kocatürk, *Ağıt, saz şiiri antolojisi: başlangıçtan bugüne kadar Türk edebiyatının saz şiiri tarzında yazılmış en güzel şiirleri* (Ankara, 1963), 23.

³⁵ Artun, a.g.e., 245.

³⁶ Mehmet Özbek, *Folklor ve türkülerimiz* (Ankara: Ötüken Neşriyat, 1975), 422, 423.

³⁷ Artun, a.g.e., 242.

³⁸ Artun, a.g.e., 242-43.

³⁹ Artun, a.g.e., 289.

Yürütmeziz Akdeniz'de gemini (İspanya...)

Hakk'ı koyup puta tuttun yönünü

Çevir İslam'a şu kâfir dinini

Gel yezid Müslüman olmuş ol senin⁴⁰

Geda Muslu eydür görün harcını

And içti İncil'e tuttu yüzünü

Niylerim ben şimden geru tahtımı

Varıp bir kilisede kalırum demiş.⁴¹

Bir sesli hafıza: Alî Ufkî Mecmûası ve Yeniçeri âşıkların müzikli vesikaları

Doğu dünyasının en eski nota derlemelerinden biri olan ve Osmanlı sarayında tercüman olarak çalışmış Polonya asıllı Alî Ufkî Bey tarafından kaleme alınan *Hâzâ Mecmûa-i Sâz u Söz*⁴² özellikle dönemin âşıklık geleneğine dair önemli bir sesli ve sözlü hafızayı günümüze taşımasıyla dikkat çekmektedir. Alî Ufkî ya da orijinal adıyla Albert Bobowski sarayda çalıştığı dönemde Osmanlı müziği üzerinde de durmuş ve özellikle sarayda şahit olduğu değişik tür ve formdaki pek çok eseri notaya almıştır.⁴³ Dolayısıyla söz konusu eser Osmanlı müziğinin hem sözlü hem de sözsüz tür ve formları adına çok ciddi bir çeşitliliği ve zenginliği yansıtmaktadır. Bu anlamda Alî Ufkî'nin eseri sadece âşıklık geleneğinin on yedinci yüzyıldaki durumuna dair önemli edebi, müzikal ve tarihsel bilgiler vermekle kalmamakta aynı zamanda bu eserlerin o dönemki yaygınlığı ile ilgili de bizlere bir fikir vermektedir.

Ali Ufki repertuarındaki en ilginç eserlerden biri de Gazi Murad Reis ile ilgili Şair Armutlu imzalı önemli bir vesikadır⁴⁴:

⁴⁰ Köprülü, a.g.e.,107.

⁴¹ Köprülü, a.g.e.,107.

⁴² Cevher, a.g.e., 21-3.

⁴³ Cenk Güray, *Bin yılın mirası: makamı var eden döngü Edvar geleneği* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017), 97.

⁴⁴ Cevher a.g.e. 204-2.

TÜRKİ BEREVİŞ KİRĀ'AT

Murâd Re is ay derhey gâ zi ler hâ zır o luñ vaķ ti ñi ze

Ĥaz ret 'A li dül dü le bin dü ğü ğün ler dir bu ğün

El a yak hur da ĥaş o lub ŗe hid o lur gâ zi ler

A na lar o ğul de yüb añ du ğu ğün ler dir bu ğün

1. Murâd Reis aydur, hey gâziler, ĥâzır oluñ vaķtiñize
Ĥazret-i 'Ali Döldüle bindüğü ğünlerdir bugün
Āl (ü) âyâli ĥurdaĥaş olub ŗehid olur gâziler
Analar oğul deyüb, añduğı ğünlerdir bugün
2. Ğün toğmadın râst geldim ol Yezid'i pusıde
Ümidimiz budur Ĥaķķ'dan kılıç 'arŗa asıla
Döğüşelim ey gâziler, nice başlar kesile
Ulu kuşlar leşlere toıduğı ğünlerdir bugün
3. Bu imiş ķorsan gemisi Mıŗır'ın yolunu kesen
Kerbelâ'da ŗehid oldu imâm Ĥüseıyn, Ĥasan
Aldın kâfirin gemisin, ŗükür geldik ŗaĝ esen
Cezâyir'lü ŗen olub ğüldüğü ğünlerdir bugün
4. Armudlu aydur, ey gâziler boyanmaş kıızıl ķana
Kendüñüze maĝrûr olmañ, dünyâ fenâdır fenâ
Deryâ yüzünde ĥüriler cenk ıder bad-ı ŗabâ
Muĥammed'e mu'cizât indüğü ğünlerdir bugün.

Bektaşilik Hafızasında Garp Ocağı: Abdülkadir Gölpınarlı ve Bektaşi Nefesleri

Garp Ocağı âşıkları yukarıda bahsedildiği üzere “Bektaşilik” geleneği ve ritüelleri üzerinden XX. Yüzyıl’da da hatırlanmaya devam etmiştir. Hafız Hüseyin Tolan’ın Abdülbaki Gölpınarlı’dan derlediği Bektaşi Nefesleri’nden biri çarpıcı bir biçimde bu konu ile ilgilenmektedir:

GURBET İLDE NELER GELDİ BAŞIMA

Gurbet ilde neler geldi başıma
 Cezayir’in erenleri gel yetiş
 Çağırırım üstadıma pirime
 Er Hak gerçek erenlerim gel yetiş

Ganîdir kırkların dolusun sunan
 Pervaneler gibi odlara yanan
 Zülfekar kuşanıp Düldüle binen
 Tanrının arslanı Alî gel yetiş

Otur deli gönül yerinde otur
 Cümle erenleri gönlüne getir
 Urum’u Kırım’ı bekleyip yatır
 Cezayir’in erenleri gel yetiş

Durmaz deli gönül su gibi akar
 Aşkın firaklığı bağrımı yakar
 Doksan bin Rum eri gülbangın çeker
 Hünkâr Hacı Bektaş bize gel yetiş

Evvelde gelenler çektiler cefa
 Sonradan gelenler sürdüler safa
 Allah birdir hak Muhammed Mustafâ
 Âlemlerin fahri bize gel yetiş

Kara Hamza aydur damla kan imiş
 Yeşil yaprak veren ağaç çürümüş
 Arşlar kürsler yerler gökler yürümüş
 Hünkâr Hacı Bektaş bize gel yetiş

Nota 2: Gurbet İlde Neler Geldi Başıma (Sözler ile birlikte)⁴⁵

⁴⁵ Gölpınarlı, Abdülbaki. (1963). Alevi-Bektaşi Nefesleri. (1.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 262.

SONUÇ

Yeniçerilerdeki âşıklık geleneği, resmi ya da yazılı tarihin doğrudan yoğunlaşmadığı konulara ve bu konular ile ilgili oldukça önemli olay ve şahsiyetlere dair halkın hafızasındaki bilgileri yüzyıllarca aktarabilmiştir. Bu anlamda Yeniçeri âşıklar birer “sosyal tarih” aktarıcısı olarak ayrı bir önem taşımaktadırlar. “Yeniçeri Âşıklar” tarafından aktarılan bu kritik bilgiler arasında Özdemiroğlu Osmân Paşa’nın (ö. 1585) İran, Deli Hüseyin Paşa’nın (ö. 1659) Girit, Murâd Reis’in Mağrib’deki faaliyetleri, Balkanlar’daki Osmanlı yaşamı ile IV. Murâd’ın seferleri de bulunmaktadır ve bu bilgiler Yeniçeri şairlerin eserleri aracılığıyla akılda kalıcı bir hale gelmiştir. Yine söz konusu âşıklık geleneği içinde müzik kültürünün dönemsel özelliklerinin en sade ve akılda kalıcı biçimde aktarılmış hâllerini de - özellikle Alî Ufkî Bey’in eseri aracılığıyla- tespit edebilmek mümkündür. Bu özelliklerin coğrafyalar arası kültürel benzerlikleri de içermesi ve bu anlamda dönemin kültürler arası ilişki ağını da ortaya koyması önemlidir. Bu kültürel benzerlikler pek çok defalar, âşıklık geleneği tarafından temsil edilen form zenginliği ile bölgeden bölgeye aktarılabilir. Bundan dolayıdır ki, Yeniçeri âşıkları koşma, koçaklama, destan gibi âşık müziği formları aracılığıyla Balkanlar ve Anadolu ile Yakın Doğu-Orta Asya geleneklerini bağdaştırırlar. Yeniçeri âşıklık geleneğinde Garp Ocaklarının etkisi çok büyüktür, buradaki gemiler adeta birer âşık yurdudur. Turgut Reis, Murâd Reis gibi kahramanların öyküleri bu şairlerin sözleri ile “tarihsel kaynaklardaki bilgileri” güçlendiren bir anlayışla bugüne dek güçlü bir biçimde aktarılır. Anadolu dünyası açısından on altıncı yüzyılda denizci (levant) (Garp Ocağı) şairlerin yaygınlığı daha fazlayken, on yedinci yüzyıl ise diğer ocakların öne çıktığı bir dönemi işaret eder. Garp Ocağı şairlerinin halkın hafızasında unutulmaması muhtemelen “Cezayir” kavramının Osmanlı’nın imparatorluk fikrindeki kurucu etkisinden ve kaybının getirdiği travmadan kaynaklanmaktadır. Kırsal kesimin Türkmen-Alevî âşıkları ve kentli kültürün Yeniçeri-Bektaşî âşıkları Anadolu’daki kadim müzik ve edebiyat kültürünün Anadolu’da ve Osmanlı’nın ulaşabildiği tüm topraklarda yaygınlaşabilmesinin başlıca sebebi olmuştur. Hatta bu ürünler aracılığıyla zaman içinde bu iki inançsal grubun kendi içlerindeki “kültürel farklılaşmalarının” da izlerini takip edebilmek mümkündür. Bu yüzden “âşıklık geleneğinin” temel önemi, ürünleri aracılığıyla ortaya koyduğu toplumsal “hafıza tazeleme” fikriyle kadim Anadolu medeniyeti-

nin inşasını “seslerden ve sözlerden” oluşan bir tasavvur ile inşa edebilmesidir. Belki de “tarihe dair” en gerçek, görkemli, duyarlı ve kritik bilgileri binlerce yıldır âşıkların sazında ve sesinde aktarılan bu sözler ve ezgilerde bulmuş olabilmek Anadolu kültürüne dair oldukça tutarlı bir bakış açısını da var edecektir.

